

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

sättningar eller danska. Medan storebror, biskopen Peter Christian, var väl förtrogen med det engelska språket, läste Søren Kierkegaard – som vi nyss konstaterade – för egen del över huvud taget inte engelska. Ämnet fanns ju inte ens på Borgerdydskolens skolschema! Shakespeare, vars tragedier och komedier utgjorde en källa som han öste ur under nästan hela sin levnad och om vilken han skrev så många lysande essäer, ägde han sålunda endast i tyska och danska översättningar. Närmare bestämt höll han sig med tre utgåvor av Shakespeare, *Dramatische Werke* översatt av Ernst Ortlepp, samt P. Foersoms och P. E. Wulffs danska översättningar *William Shakespeare's Tragiske Værker* resp. *Dramatiske Værker*. Liksom ifråga om Bibeln, Homeros och Vergilius gäller det om Shakespeare, att han behärskade dennes dramatik så väl, att han i regel kunde citera texterna direkt ur minnet. Det skedde då i tysk eller dansk översättning.

Tyskspråkig och dansk fiktionslitteraturen in-tar givetvis rangplatser i Kierkegaards husapotek. Lessing, Herder, Goethe, Schiller, Friedrich von Schlegel, Jacobi, Jean Paul, Tieck och Zakarias Werner är några av de klassiker han tycks ha umgått med särskilt gärna och regelbundet. På danskt område finns det förmodligen ingen som kan ta upp tävlan om hans gunst så mycket som Ludvig Holberg. Så gott som alla dennes komedier finns omnämnda eller citerade i hans egna skrifter. I övrigt hör Jens Baggesen, Steen Steensen Blicher, Johannes Ewald, Poul Martin Møller och Christian Winther till favoriterna, medan andra läses mer plikttroget (Oehenschläger) eller omfattas med betydligt svalare entusiasm och ibland bemöts med kritik (H. C. Andersen och J. L. Heiberg). Av svensk skönlitteratur ägde Kierkegaard endast en enda författare – betecknande nog för smaken i 1840-talets Köpenhamn – Carl Michael Bellman! Såvida man nu inte till skönlitteraturen också vill räkna en religiös andeskådare som Emanuel Swedenborg, vilken på latin finns företrädd i fyra volymer på Kierkegaards bokhyllor.

Niels Jørgen Cappelørns översikt utgör en guldgruva för alla Kierkegaardläsare, Kierkegaardforskare och Kierkegaardälskare. Med stor lärdom och säker materialbehärskning har han infogat Kierkegaards bokförvärv och bokanvändning i diktarens egen produktionshistoria och – på en och samma gång – i samtidens danska bokhistoria. Att framställningen ibland blivit detaljtyngd

och svårforcerad, får man finna sig i. Bokkataloger och biblioteksinventeringar inbjuder nu en gång för alla till kameral exakthet. I gengäld lättas läsningen upp av överdådiga illustrationer i flerfärgstryck, på vilka förlaget slösat stora omsorger och resurser. Fotografiskt återges här många exempel på kierkegaardska handskrifter, sätterianvisningar, böcker, dedikationer, förlagskontrakt och åtskilliga andra kvarlevor ur författarverksamheten. Somligt av materialet har letats upp hos privata samlare eller i arkiv ute i landsorten. Annat härrör från Kierkegaardbiblioteket vid Köpenhamns Universitets Teologiska fakultet eller Kierkegaardarkivet och den fotografiska ateljén vid Det Kongelige Bibliotek.

Thure Stenström

Max Gallo, *Victor Hugo I. "Je suis une force qui va!..."*. éditions XO. Saint-Amand-Montrond (Cher) 2001.

Max Gallo, *Victor Hugo II. "...Je serai celui-là!"*. éditions XO. Saint-Amand-Montrond (Cher) 2001.

I Sverige har onekligen Victor Hugos stjärna dalt under det senaste halvsekle. Vid mitten av 60-talet ansågs det obligatoriskt att redan under grundkursen i Litteraturhistoria med poetik läsa ett antal dikter samt en roman eller ett drama av mångfrestaren. Nu är han sedan länge helt utradrad ur undervisningen. I de två volymer av *Allmän Litteraturhistoria* som behandlar romantiken ägnar Henrik Schück honom 65 sidor, fyllda av invektiv, efter att motvilligt ha konstaterat att Hugo var "stor som lyriker". Han karakteriseras som "abnormt fåfång", "egenkär", "minst av allt någon tänkare", "småsinad", "snål", "avundsjuk" och "ytterst osannfärdig". Diktarens kunskaper var "ytterst obetydliga" och i romanerna möter man hans "falskt geniala filosofi" och "mycket virriga historiska teorier". Han kan inte skapa levande människor, enbart typer, och longöerna överflödar. I dramerna förekommer "idell osannolikheter" och scenerna saknar sammanhang. Ändå har endast Byron, Goethe och Schiller fått större utrymme i översikten.

Förhållandet är märkligt med tanke på att Hugo, vid sidan av Shakespeare, Voltaire och Goethe, vilka i hög grad lever vidare i dagens kulturliv, nog borde räknas in som den fjärde i den fåtaliga krets av litterära giganter sedan re-

nässansen, vilkas betydelse sträcker sig långt utöver nationalitet och epoktillhörighet.

I Frankrike är situationen givetvis den motsatta, men kanske tog man å andra sidan i litet för mycket när man skulle fira 200-årsjubileet av Hugos födelse 2002. Han hyllades med ett pyrotekniskt evenemang på nationaldagen och några välkända texter där han gick till angrepp mot den sociala misären och dödsstraffet lästes högt till musikackompanjemang vid Trocadéro i Paris, allt inlett med ett framförande av Verdis *Rekviem*. Comédie-Française satte upp *Ruy Blas* och på andra teatrar spelades *Marion de Lorme*, *Marie Tudor*, *L'Intervention* och *À quelque chose hasard est bon*. På den kringbyggda gården vid Paris' historiska bibliotek kunde en publik på ett hundratal personer dagligen under en månads föreställningar bevittna hur unga aktörer tolkade *Hernani*. Förutom ett antal utställningar bidrog även bokbranschen till festligheterna med nyttgåvor av Hugos texter; därutöver publicerades avhandlingar, essäer samt åtskilliga biografier.

Till de mest spridda och därmed för Hugo-bilden idag mest betydelsefulla bidragen hör Max Gallos två band mäktiga, drygt tusensidiga levnadsteckning. Bokpärmarnas baksida meddelar att Gallo "comme à son habitude réinvente l'art de la biographie", en något förvånande upplysning. Termen "förflackning" är mer träffande än "förnyelse". Gallo, som har en lång rad romaner bakom sig, uppträder som den allvetande berättaren med tillgång till samtliga individers innersta tankar och känslor, även om perspektivet givetvis domineras av Victor Hugo. Många döds-scener, till exempel moderns (I, s. 185), är snarast ren fiktion. Som källmaterial utnyttjas i första hand poemen, även om de författats decennier efter de händelser och reflexioner de påstås spegla. Notapparaten är bristfällig. De ymnigt citerade dikterna består ofta med sidreferenser, men brev, dagböcker och andra dokument behandlas endast undantagsvis så. Den inlevelsefulla framställningen – den är författad i presens – har också medfört att det ibland är svårt att avgöra vem som säger/tänker/skriver något och till vem formuleringarna riktas. Därtill kommer en bibliografi som knappast är värd namnet och bristen på personregister känns besvärande i en text som myllrar av aktörer, ibland mycket perifera sådana som dagsländerpolitiker och lärare. Som man kunde vänta är stilen ibland påfrestande retorisk med frågor, upprepningar och refränger.

Till förtjänsterna hör dock att Gallo inte mästare och dömer som Schück utan låter sakförhållandena tala för sig själva.

I en prolog maj 1830 möter läsaren en trött, bitter diktare som trots sina framgångar försjuncker i barndomsminnen. "Le bonheur passe avec l'enfance", hade han tidigare skrivit (I, s. 147). Därefter tar krönikan ett steg tillbaka till 1802, födelseåret, och fortsätter sedan med ett kapitel för varje år fram till dödsfallet 1885 och en epilog som beskriver omvärldens reaktioner och begravningshögtidligheterna. Den mekaniskt malande strukturen förstärks genom att de flesta partier inleds med en scen i januari och avslutas med en pendang i december, där Hugo gör sitt bokslut för året.

Gallo ägnar med goda skäl betydande utrymme åt uppväxtåren. Victor och hans två bröder blev tidigt offer för den uppsplitande fejd föräldrarna sinsemellan förde. Faderns öppna samliv med en älskarinna, liksom politiska meningsskiljaktigheter medförde att familjen splittrades och ett "guerre épistolaire" vidtog (I, s. 46). Den modersbundne, yngste sonen saknade intensivt den förälder som för tillfället var frånvarande: "quand ils avaient le père, ils n'avaient pas la mère, jamais les deux! Jamais qu'un tronçon de famille" (I, s. 36). Inte oväntat utvecklades fiendskapen till en allt mer lumpen strid om barnen och deras uppfostran samt om pengar. Det är förmodligen här som Hugos närmast fanatiska intresse för en tryggad ekonomi har sin rot: "Il veut échapper aux tourments d'argent, sinon acquérir une fortune, du moins assurer la sécurité à sa famille et donc être indépendant. Pour cela, il faut constituer un capital, vivre des rentes qu'il procure, afin de ne plus être mis en péril par la banqueroute d'un éditeur ou une décision gouvernementale" (I, s. 232). – I sinom tid försonades han dock med fadern.

Men det fanns även ögonblick av lycka: "J'eus dans ma blonde enfance, hélas! trop éphémère./ Trois maîtres: un jardin, un vieux prêtre et ma mère" (I, s. 87). I trädgården vid des Feuillantines lekte Victor med andra barn, bland dem Adèle Foucher, som senare skulle bli hans hustru. Den beundrade prästen La Rivière stod för undervisningen och modern höll en beskyddande hand över spillrorna av familjen. Här skrev han också sina första verser vid elva års ålder och upptäckte snart, dels hur nödvändigt det var för honom att dikta, dels sina höga ambitioner: "Écrire, c'est comme respirer. Si l'on s'arrête, on meurt. [---]

Je veux être Chateaubriand ou rien” (I, s. 118f.). Överraskande snabbt kom han in i centrum av det litterära livet. Redan 1820 hade kungen och Chateaubriand lagt märke till honom. Han var en flitig gäst i sålongerna och på teaterpremiärerna och deltog ofta i akademiernas offentliga sessioner. Men så hade han också arbetat intensivt med att främja sin karriär, bland annat genom att skriva insmickrande poem till praktiskt taget alla beslutsfattare och dignitärer. Rivaliteten med brodern Eugène gällde såväl litteraturen som kärleken till Adèle, och i båda fallen avgick Victor med segern, vilket försämrade Eugènes redan labila psykiska hälsa så till den grad att han fick tillbringa återstoden av sitt liv på mentalsjukhus, den första i en lång serie av tragedier som hem-sökte författaren. Det säger något om levnads-teckningens närmast episka bredd att läsaren har nått fram till sidan 203 innan Hugos första tryckta bok nämns.

Litteraturanalyser förekommer inte. Hugos diktning ägnas en snarast obefintlig uppmärksamhet. Däremot talas det mycket om förläggarkontrakt, mutor och teaterhonorar. Det politiska livet tecknas i korta, notisartade avsidesskomentarer och täcks inte genom några vidlyftiga fresker. För en läsare som inte är insatt i den komplicerade franska inrikespolitiken under 1800-talet kan det nog ibland vara svårt att följa med i alla turerna, i synnerhet när det handlar om en person som Hugo, vilken piruetterade fram och tillbaka mellan motsatta politiska läger, där partisplittring och oheliga allianser hörde till ordningen för dagen. Han såg Napoleon rida förbi vid Panthéon och upplevde som barn Första kejsardömet. Han var vittne till och medaktör i Restaurationen under Ludvig XVIII och Karl X, Julimonarkin, Andra republiken, Andra kejsardömet och Tredje republikens inledande år.

Familjen växte mot fonden av dessa dramatiska tilldragelser. Hustrun Adèle inledde ett förhållande med kritikern Sainte-Beuve och själv upplevde Hugo de första av tusentals erotiska eskapader – om med intellektuella kvinnor, grannar, släktingar, eller det egna tjänstefolket var honom likgiltigt eftersom han tidigt tröttnade på relationerna: ”Il a besoin de cette libération d'énergie” (I, s. 343). Mötet med aktrisen Juliette Drouet 1833 bestod dock alla prövningar. Hon följde honom under resten av livet, i Paris, på gemensamma utrikesresor och i landsflykten. Han betalade ovilligt hennes skulder mot att hon inrättade sig för

att leva ett eremitliv i närheten av hans olika bostäder så att de kunde mötas närhelst han behagade. Det är ofattbart att Hugo fann tid över att skriva böcker vid sidan av de otaliga kärleksaffärerna, det växande politiska engagemanget, försöken att nödtorftigt hålla familjen samman, den litterära polemiken och bråken med skådespelarna. Visserligen blev han romantikernas bänérförare, men han kände också att han måste gå sin egen väg och inte räknas in i någon grupp: ”Il lui semble que le temps n'est plus pour lui aux revues, au combat en groupe. Il est seul en avant-garde. Il doit avancer maintenant à visage découvert” (I, s. 284).

I den andra volymen fortsätter den vid detta laget enerverande uppräknningen av amorösa äventyr. Hans sociala intressen ökade och ådrog honom nya fiender. Hatet mot ”Napoléon-le-Petit” och dennes statskupp växte under de nitton åren i exil, först på Jersey, sedan på Guernsey i Engelska kanalen. Han kände sig motarbetad på alla håll: av politiska och litterära meningsmotståndare, i Franska Akademien, där han tagit säte efter åtskilliga misslyckade försök att bli invald, på tidningsredaktionerna: ”Il n'est sûr que d'une seule chose: on le hait!” (II, s. 94). 1851 noterar han som en sammanfattning av året: ”L'année finit aujourd'hui, sur une grande épreuve pour nous tous. Nos deux fils sont en prison, mois en exil” (II, s. 119). En yngre generation applåderade honom dock – Flaubert, Baudelaire, Verlaine (II, s. 223). Eftersom allt ses ur Hugos perspektiv är det ändå osäkert hur pass korrekta dessa subjektiva uppfattningar var. Han oroade sig för barnen, i synnerhet den yngsta dottern Adèle, som visade tydliga tecken på mental obalans. De två sönerna vantrivdes på öarna och kallade fadern tyrann. Minnet av älsklingsdottern Léopoldines och hennes makes drunkningsdöd i Seine kort efter sitt bröllop slutade aldrig att plåga honom. Ångestladdad, vidskeplig och söndersliten, med förningar om den egna snart förestående döden, deltog han i spiritistiska seanser. Hans enda skydd var den skapande verksamheten: ”Il se sent protégé, installé dans une forteresse, celle de son oeuvre” (II, s. 195).

Förutom det i många avseenden briljanta porträttet av människan Hugo ligger studiens styrka i det kulturhistoriska, i beskrivningen av den särregna litterära miljö i vilken han verkade. Hatet, falskheten och avunden i salonger, akademier och sällskapsliv avslöjas brutalt. Det fanns ingen lo-

jalitet och sammanhållning som varade. Samme person som höjde en högläst, nyskriven text till skyarna kunde ge den en svidande kritik när den trycktes. Överhuvud är de passager som redogör för böckernas mottagande av stort värde.

Det finns alltså åtskilligt att erinra mot hur den biografiska genren hanterats. Å andra sidan kan man inte undgå, måhända på grund av levnadsteckningens omfång, att fångas av denne nestor inom fransk romantik. Liket Schück tvingas man sent omsider erkänna en motsträvig fascination, kanske till och med beundran, inför denne på liv och människor omättlige, förljugne grobian, som med diktens medel lyckades bemästra den rika mängd av olyckor som drabbade honom. En av följderna är att nyfikenheten åter väcks på några av de stora romanerna och framförallt den övermåttan rika lyriska alstringen.

Jubileumsåret tycks inte ha producerat någon radikal nytolkning av Hugo eller placerat honom i ett överraskande litterärt sammanhang, där bytet av perspektiv givit texterna nytt liv. Däremot har historikern Jean-Marc Hovasse i en än bredare studie försökt placera Hugo i det dåtida samhället. Utgivningen av den avslutande delen av två har försenats, men det finns all anledning att återkomma till detta magistrala arbete när det väl har fullbordats.

Pär Hellström

Joseph Frank, *Dostoevsky. The Mantle of the Prophet, 1871–1881*. Princeton University Press. Princeton and Oxford 2002.

I slutet av femtiotalet höll den amerikanske litteraturvetaren Joseph Frank (f. 1918) en serie föreläsningar vid Princeton University över temat existentialismen i modern litteratur. Som introduktion till ämnet behandlade han Dostojevskijs berättelse *Anteckningar från ett källarhål*, och studiet av den texten avgjorde inriktningen av Franks fortsatta forskarliv. Han lärde sig ryska och satte sig mödosamt in i det väldiga källmaterialet, och framför allt läste och begrundade han Dostojevskijs texter om och om igen. Första delen av Franks arbete om den ryske författaren kom ut 1976, och behandlade ungdomsåren fram till 1849 då Dostojevskij av politiska skäl sändes till Sibirien som straffånge. Boken recenserades i *Sammlaren* 1978 av Sven Linnér, för övrigt den förste akademiske lärare jag lärde känna som ung

student vid litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. Ett kvarts sekel och fyra volymer senare, då Frank är professor emeritus från Princeton och Stanford, besannas onekligen Linnérs spådom på grundval av den inledande delen: ”Att döma av den kommer det fullbordade verket att framstå som både betydelsefullt och beundransvärt.” Joseph Frank har en lång bana bakom sig som litteraturforskare; redan 1935, alltså vid sjutton års ålder, skrev han en uppsats med den onekligen anspråksfulla titeln ”Prolegomena to all Future Literary Criticism”!

Den femte och sista volymen föreligger nu, och därmed har Frank totalt skrivit ungefär 2400 sidor om Dostojevskijs liv och verk. Slutbandet är alltså ägnat Dostojevskijs sista decennium, då han efter utomlandsvistelse i armod återkom till Ryssland och äntligen fick uppleva framgång och erkännande. Fortfarande ligger han ofta efter ekonomiskt och måste betala förbrukade förskott med ännu oskrivna manuskript. Situationen ljusnar dock under de sista åren; inkomsterna blir mer regelbundna och Dostojevskijs sociala status stiger avsevärt. Efter det stora talet i samband med Pusjkin-festivalen 1880 hyllas han triumfatoriskt för att ha tolkat nationens känslor, och vid sin död har han blivit något av en symbolgestalt och kultfigur i skilda ideologiska läger. Den avslutande volymen av Franks arbete är också den mest omfångsrika, bestående av närmare 800 sidor vilka leder fram till och kulminerar i en 140 sidor lång analys av *Bröderna Karamasov*.

För den som vill skriva en biografi över Dostojevskij föreligger onekligen ett rikt material. För strindbergforskare är situationen bekant; ingen svensks liv är så ingående dokumenterat som Strindbergs, och man kan därför följa honom praktiskt taget dag för dag. Ett liknande förhållande råder beträffande Dostojevskij, som var en flitig brevskrivare och dessutom regelbundet förde dagbok. I likhet med sin svenske kollega har han till forskningens fromma lämnat efter sig en stor mängd utkast och förarbeten till de skönlitterära verken. Dessa arbetsanteckningar är ofta mycket omfattande, exempelvis för romanen *Ynglingen* uppgår de till flera hundra sidor. Dostojevskijs samlade verk har givits ut i 30 rikt kommenterade band av den sovjetiska Vetenskapsakademien 1972–80, och i denna utgåva ingår bekvämt nog de bevarade breven. Dessa är inte bara riktade till släkt, vänner och författarkolleger. Också brev från okända läsare besvarades i regel och bevara-